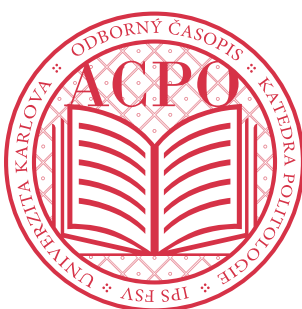

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

RECENZOVANÝ ČASOPIS | PEER-REVIEWED JOURNAL

2018 | Vol. 10 | No. 3 | ISSN 1803-8220

CHARVÁT, Jakub (2018). Konsociační demokracie a její alternativy v plurálních společnostech: příspěvek k 50. výročí jedné teorie. *Acta Politologica*. Vol. 10, no. 3, pp. 80–97. https://doi.org/10.14712/1803-8220/9_2018

Published: 29/10/2018

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

This article is protected by copyright. Copying and use of its content and presenting it as original research without proper citation is plagiarism, which is subject to legal sanctions.

Katedra politologie Institutu politologických studií

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Department of Political Science, Institute of Political Studies

Faculty of Social Sciences, Charles University

Konsociační demokracie a její alternativy v plurálních společnostech: příspěvek k 50. výročí jedné teorie¹

Jakub Charvát²

Abstract:

The aim of this text is to commemorate the fiftieth anniversary of the theory of consociational democracy. Following an introduction, discussion and criticism of this theory, the paper briefly discusses other selected models of institutional arrangements being designed to facilitate stable democracies in divided societies, centripetalism or integrative (inclusive) majoritarianism and integrative consensualism, respectively. These two models of conflict management in plural societies have grown from the criticism of the original consociational framework. While the consociational model is based on a communal perspective and its main objectives are inclusiveness and proportionality, the latter two models build on an integrative perspective on conflict management in plural societies while they place the main emphasis on electoral system as a key institution for inter-ethnic accommodation. While centripetalism focuses on the moderation and accommodation of conflict, integrative consensualism seeks to synthesize both previous models to eliminate their shortcomings and to show their positive qualities. Empirical experience, however, shows that all the theoretical models represent “only” ideal types of conflict management. In the practice of constitutional engineering in heterogenous societies, there are often different combinations of these approaches, and rarely one of these types is applied in terms of the divided companies in pure form.

Key words: consociational democracy; Arend Lijphart; plural societies; centripetalism; integrative majoritarianism; integrative consensualism.

Úvod

V roce 2018 slaví politická věda padesáté výročí teorie konsociační demokracie, která je úzce spjata s politologem holandského původu Arendem Lijphartem. Jako klíčový se v tomto smyslu jeví článek „*Consociational Democracy*“ uveřejněný v roce 1969 v časopise *World Politics* (Lijphart 1969), který významně ovlivnil nejen řadu současníků, ale i další generace politologů. Přestože již uteklo téměř padesát let od jeho vydání, dodnes patří k hojně citovaným textům.³ Současně význam článku podtrhuje skutečnost, že ve speciálním čísle

¹ Předložený text je dílčím výstupem z projektu „Zastoupení evropských občanů? Geografie evropských voleb, degresivní proporcionalita a zastoupení členských zemí v EP“ financovaného Grantovou agenturou České republiky (reg. č. 18-09161S).

² Jakub Charvát, odborný asistent, Katedra politologie a humanitních studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10. Kontakt: jakub.charvat@mup.cz. ResearcherID: C-3683-2018. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8212-1743>.

³ Databáze Scopus hovoří o 514 citacích, služba Google Scholar uvádí počet 1588 citací, služba CrossRef zmiňuje 260 odkazů (údaje ke dni 8. února 2018).

časopisu *World Politics* vydaném při příležitosti jeho padesátého výročí (v roce 1997), v němž bylo zařazeno sedm článků, v nichž se autoři vraceli k některému z článků publikovaných ve *World Politics* během předchozích 49 ročníků, se jeden z těchto textů věnoval právě Lijphartovu článku z roku 1969 (viz Lustick 1997).

Sám Lijphart (2007: 3) upozorňuje, že poprvé užil termínu konsociační demokracie již ve svém článku z roku 1968 (viz Lijphart 1968b). Současně Lijphart připouští, že se nejedná o jeho původní termín, nýbrž že si jej vypůjčil z Apterovy studie o Ugandě (Apter 1961). V neposlední řadě Lijphart zmiňuje, že ačkoli poprvé užil termínu konsociační demokracie již v roce 1968, jedná se o jeho celoživotní dílo. Od první zmínky totiž na konceptu konsociační demokracie dále pracoval a postupně ho upravoval (při zachování základní podstaty i definice), aby jej definitivně dokončil o necelých třicet let později v případové studii o Indii (viz Lijphart 1996), která „teprve“ přinesla konečnou formulaci konceptu (Lijphart 2007: 3).

Teorie konsociační demokracie není v českém prostředí neznámá. Jednak se o to zasloužil sám Lijphart, který zmiňoval prvorepublikové Československo a období let 1989 až 1992 jako významné příklady fungování konsociační demokracie (viz např. Lijphart 1992). V rozhovoru s Blankou Říchovou pro časopis *Přítomnost* Lijphart uvádí, že je podle jeho mínění „československá politická scéna v současné době takřka učebnicovým příkladem konsociační demokracie. Ale i pohled do historie ukazuje, že konsocialismus má ve vaší zemi tradici“ (Říchová, Lijphart 1992: 8). O popularizaci konceptu v českém prostředí se pak zasloužila právě Říchová, která se problematice konsociační demokracie věnovala již v 80. letech 20. století v Orientálním ústavu ČSAV v kontextu soudánské politiky (viz např. Říchová 1986), později problematiku aplikovala ve svém příspěvku o povaze československého politického systému po roce 1989 na stránkách *Přítomnosti* (Říchová 1991) či v teoretické rovině nejprve v podobě překladu několika odborných textů k této problematice (viz Říchová, Lisa 1995: 7–88) a později v podobě samostatné teoretické kapitoly (viz Říchová 2000: 197–224). Na Říchovou pak navázali s určitým časovým odstupem další čeští autoři, ať již v podobě případových studií kriticky aplikujících původní Lijphartův koncept (z nedávno publikovaných textů zmiňme např. Koubek 2007; Bauerová 2013), či v teoretické rovině (viz např. Cabada, Charvát, Stulík 2015: 214–237; přičemž právě tento text se stal výchozím pro předložený článek).

Kromě konsociační demokracie se stala v českém politologickém prostředí vcelku populární rovněž Lijphartova dichotomie tzv. empirických modelů demokracie rozlišující demokracie většinové a konsensuální, přičemž konsensuální model demokracie je zde často představován jako jakási reformulace demokracie konsociační (viz např. Hloušek, Kopeček 2003: 203–217; Novák 2011: 684–696). Takové pojetí však zcela neodpovídá Lijphartovu výkladu. Lijphart na jednu stranu připouští, že koncept konsensuální demokracie vznikl jako výsledek jeho snah o precizaci definice konsociační demokracie. Současně ale zdůrazňuje, že konsensuální demokracie představuje jiný koncept; úzce sice souvisí s konsociační demokracií, oba modely však spolu nejsou provázány.⁴ Lijphart navíc, podle svých slov, záměrně použil (nové) označení konsensuální demokracie tak, aby tento svůj typ odlišil od podobného, avšak nikoli identického původního konceptu demokracie konsociační (viz např. Lijphart 2007: 7). Dodejme, že jestliže ambicí konceptu konsociační demokracie bylo popsat existující případy stabilních demokracií v plurálních společnostech, konsensuální model je spíše definován jako ideální typ, kterému se reálně existující demokratické systémy více či méně blíží.

⁴ Lijphart doslova píše, že konsensuální demokracie „was a new concept that, while still closely related to consociational democracy, is not conterminous with it“ (Lijphart 2007: 6).

Přestože mají oba modely společné to, že se jedná o nevětšinové (*non-majoritarian*) formy demokracie, v mnoha aspektech se podle Lijpharta vzájemně liší. To je dáno zejména kontextem, v jakém byly formulovány. Zatímco koncept konsocialismu vznikl v rámci analýzy několika deviantních případů, kdy se stabilní demokracie vyskytovaly i ve vnitřně rozdělených společnostech (navzdory převládajícímu dobovému předpokladu), konsensuální demokracie byla vyvozena jako protiklad k většinovému (*majoritarian*) modelu demokracie. Oba typy se podle Lijpharta liší i v počtu charakteristických rysů, přičemž konsociační demokracie je vymezena „pouze“ čtyřmi základními institucemi, zatímco konsensuální model je definován prostřednictvím deseti parametrů, které jsou navíc definovány takovým způsobem, aby byly měřitelné, což naopak není možné pro žádnou z charakteristik konsociační demokracie atd. (podr. Lijphart 2007: 6–8). Podle Lijpharta se tak sice konsociační a konsensuální demokracie v řadě ohledů překrývají, ale ani jeden z modelů není plně zaměnitelný s druhým, protože „*konsociační demokracii není možné nahlížet jako speciální formu konsensuální demokracie a naopak*“ (Lijphart 2007: 8).

Jakkoli lze s Lijphartovým pohledem polemizovat, není tato problematika předmětem zájmu předkládaného textu a nebude jí proto věnována pozornost. Naopak, jestliže je cílem článku připomenout významné výročí Lijphartova konceptu, bude text vycházet z Lijphartovy argumentace, která předpokládá, že konsociační a konsensuální demokracie představují dva samostatné koncepty. Pozornost přitom bude věnována pouze prvnímu z nich, tzn. konceptu konsociační demokracie, a to jako institucionálnímu modelu, který by měl, přinejmenším podle Lijpharta, umožnit ustavení stabilních demokracií i v plurálních společnostech.

Plurální společnosti a stabilita demokracie

Pro další výklad je důležité zdůraznit rozdíl mezi pojmy pluralitní a plurální společnost. Zatímco multietnické společnosti, v nichž etnické rozdíly pozbyly důležitosti, jsou označovány jako pluralistické společnosti, společnosti, v nichž je politika organizována převážně či zcela podél etnických konfliktních linií, tzn. kde dvě a více etnik soupeří o moc, se označují jako plurální (Grofman, Stockwell 2003: 103). Etnicitou se zde přitom rozumí askriptivní identita, která vytyčuje hranice mezi členy různých skupin a která je definovaná rasou, jazykem, kulturou, národností apod. (O'Flynn 2010: 281).

V plurálních společnostech typicky kolidují a vzájemně se posilují různé společenské konfliktní linie; například většina nebo všichni členové jedné etnické skupiny náleží k jedné společenské třídě, zatímco členové jiné etnické skupiny k jiné (Andeweg 2001: 2631). Vznikají tak oddělené společenské segmenty s vlastními stranami, zájmovými skupinami a komunikačními médii (Lijphart 1984: 22), protože zde existuje poměrně velké riziko závažného etnického konfliktu, jehož nejhorší možnou variantou je občanská válka mezi konkurenčními segmenty. Riziko konfliktu se ale snižuje, pokud se společenské konfliktní linie navzájem kříží (*crosscutting cleavages*), tzn. pokud členové etnické skupiny náleží k různým společenským třídám. V takovém případě vznikají křížící se tlaky (*cross-pressures*) se zmírňujícími účinky na společenské konflikty (Andeweg 2001: 2631).

Hluboce zakořeněné společenské konfliktní linie, ať již ideologické, třídní, etnické nebo náboženské, jsou proto obecně považovány za nepříznivé pro stabilitu demokracie. Na druhou stranu řada případových studií ze sklonku 60. a první poloviny 70. let (např. Lehbruch 1967; Bluhm 1968; Lijphart 1968a; Lijphart 1969; Daalder 1971; Lorwin 1971; Nordlinger 1972; Lehbruch 1974; Steiner 1974), jakožto i řada textů pozdějších, upozorňovala na

existenci zejména evropských demokracií v rozdělených společnostech (více viz níže). Dodejme ovšem, že v mimoevropských společnostech to ale často byly demokratizační procesy tzv. druhé a třetí vlny (Huntington 1991), které postavily řadu zemí před nelehkou výzvu akomodovat konflikty⁵ způsobené etnickou či náboženskou rozmanitostí vnitřně rozdělených (plurálních) společností. Jedná se navíc mnohdy o konflikty natolik závažné, že ohrožují stávající podobu a existenci nejen demokracie, ale rovněž státu jako takového (srov. Sisk 1996: 4).

V rámci studia možnosti ustavení a zachování demokracie v plurálních společnostech se diskutují dvě klíčové otázky, a to 1) jestli je demokracie možná v podmínkách plurálních společností; a 2) pokud ano, jakými mechanismy je možné demokracie dosáhnout, případně ji posílit (Grofman, Stockwell 2003: 103; srov. Sisk 1996: 33). Badatelé jsou přitom příkře rozděleni do dvou skupin ohledně vyhlídek demokracie v rozdělených společnostech. Podle části z nich bude v rozdělených společnostech demokracie vždy nestabilní, protože konflikty ohledně rozdělení zdrojů moci jsou ve své podstatě neřešitelné. Odehrávají se primárně podél etnických štěpení, přičemž klíčovou je v tomto sporu otázka, kdo bude „*vlastnit*“ stát. Demokracie či pokusy o demokratizaci naopak ještě mohou podle této skupiny autorů prohloubit existující konflikty (Grofman, Stockwell 2003: 103). Podle jiných autorů ale existují demokratické režimy, které si dokázaly zachovat politickou stabilitu i v podmínkách plurálních společností. Tito autoři se domnívají, že demokratické principy poskytují příslib pro dlouhodobě mírové řešení konfliktů (viz např. Sisk 1996: ix). Mezi autory, kteří jsou přesvědčeni o možnosti ustavit demokracii i v plurálních společnostech, přitom existuje narůstající a převažující shoda na tom, že klíčovým prvkem pro mezietnickou akomodaci konfliktů je vhodné institucionální nastavení. Účelové ústavní inženýrství je tak důležitým nástrojem pro ustavení a konsolidaci křehkých nových demokracií, a to mj. proto, že je jednodušší měnit instituce než lidi (Grofman, Stockwell 2003: 107–109; srov. Reilly, Reynolds 1999: 74–75; Reilly 2001).

A právě této druhé skupině autorů, v čele s Arendem Lijphartem a jeho konceptem konsociační demokracie, se bude předkládaný text věnovat. Jestliže teorie konsociační demokracie představuje přístup v českém prostředí známý a současně přístup, který se těší oblibě přinejmenším u části české odborné politologické obce, stojí jistě její výročí za připomenutí, což je jedním z hlavních cílů předkládaného textu. Tento příspěvek se přitom nejprve věnuje stručnému představení kořenů a základních charakteristik pojednávaného teoretického konceptu, dále pak tento výklad rozvíjí o nejvýznamnější kritiku a o představení alternativních přístupů, které se k problematice ústavního (institucionálního)⁶ inženýrství v plurálních (převážně mimoevropských) společnostech v průběhu času vyvinuly, jakožto i o přiblížení jejich nejvýznamnější současné kritiky. V neposlední řadě následuje zmínka o praxi ústavního inženýrství v rozdělených společnostech s ohledem na představené vybrané teoretické modely.

Dobová kritika Almonda a kořeny konsocialismu

Podnětem k vypracování konsociačního přístupu byla převládající představa o tom, že politická kultura a společenská struktura mají vliv na stabilitu západoevropských

⁵ V anglických textech se užívají termíny „*accommodation*“ a „*accommodate*“, pro něž čeština nezná vhodná synonyma. Asi nejbližší by byly pojmy „*přizpůsobování*“ a „*přizpůsobit*“, ty ovšem zcela neodpovídají významu původních pojmů, pročez budeme pracovat s termíny „*akomodace*“ a „*akomodovat*“.

⁶ V odborné literatuře se užívají pojmy ústavní či institucionální design, případně politické inženýrství. Ačkoli by termín institucionální inženýrství lépe odpovídal zkoumané problematice, bude tato kapitola užívat v českém politologickém prostředí již zavedené sousloví „*ústavní inženýrství*“.

demokracií. Stabilní demokracie se přitom měly vyskytovat a úspěšně rozvíjet víceméně pouze v homogenních společnostech anglo-amerických politických systémů, zatímco heterogenní společnosti kontinentální západní Evropy neposkytovaly záruky politické (demokratické) stability. Výjimku z této premisy představovaly pouze skandinávské státy a malé země kontinentální Evropy (viz např. Almond 1956), které jsou podle Almonda sice heterogenní, jejich politická kultura je homogennější a více spjatá se sekulárními a tradičními prvky, než je tomu v ostatních systémech kontinentální Evropy (Almond 1960: 42). S takovým hodnocením ovšem nesouhlasil Lijphart, podle něhož takový závěr neplatí pro Belgii, Lucembursko, Nizozemí či Rakousko, které byly přinejmenším stejně fragmentované jako ostatní země evropského kontinentu (Lijphart 1969). K podobným závěrům současně došli i další autoři a na přelomu 60. a 70. let 20. století tak vznikla řada případových studií analyzujících politické systémy, kde společenský konflikt nebyl umírňován vzájemně se křížícími konfliktními liniemi na úrovni mas, ale spoluprací politických reprezentací jednotlivých segmentů na úrovni elit (např. Lehbruch 1967; Bluhm 1968; Lijphart 1968a; Lijphart 1969; Daalder 1971; Lehbruch 1974; Steiner 1974).

Každý z autorů přitom užíval vlastní označení zkoumaného fenoménu; vedle konsociační demokracie u Lijpharta tak bylo možné číst o proporční a/nebo konkordanční demokracii u Lehbrucha (ve Švýcarsku a Rakousku), společensko-smluvní či kontraktační (*contractarian*) demokracii u Bluhma (v Rakousku), či vertikálním a později segmentovaném pluralismu u Lorwina (v Belgii, Nizozemí, Lucembursku a Švýcarsku). Lijphart navíc začal ve svých pozdějších textech užívat označení demokracie se sdílenou mocí (*power-sharing democracy*). Nakonec se ale pro tento přístup vžilo jednotné označení konsocionalismus. Nepochybně k tomu přispěly i dva texty z roku 1974, a sice McRaeho kompendium *Consociational Democracy: Political Accomodation in Segmented Societes* (v teoretické části sborníku jsou umístěny texty Lorwina, Lijpharta, Lehbrucha, Steinera a Daaldera) a Daalderova recenzní stať „*The Consociational Democracy Theme*“ v časopise *World Politics*, které se tedy již svým názvem hlásí k označení konsociační demokracii.

Základní charakteristiky konsociační demokracie

Konsocionalismus tedy představuje institucionální přístup, který empiricky vysvětluje výskyt stabilních demokracií v plurálních společnostech. Konsociační demokracie znamená vládu kartelu elit usilující o proměnu systémů s fragmentovanou politickou kulturou ve stabilní demokracie (Lijphart 1969: 216). Předpokládá dohodu o sdílení politické moci mezi jasně definovanými společenskými segmenty a má podněcovat vznik vlády inkluzivních, multietnických koalic (Reilly, Reynolds 1999: 28). Lijphart přitom vymezuje čtyři základní principy politického systému konsociačních demokracií: (1) vládu velké koalice (*grand coalition*) politicky nejdůležitějších aktérů, tzn. exekutivní sdílení moci (*executive power-sharing*) mezi zástupci všech významných společenských segmentů; (2) princip segmentální (kulturní) autonomie, tj. vysoký stupeň vnitřní autonomie pro všechny subkultury; (3) princip proporcionality, a to nejen na úrovni volebního systému, ale jako všudypřítomný a celosystémový princip, například v podobě proporčního rozdělování pozic ve státní správě, veřejných prostředků a hospodaření s nimi apod.; a (4) princip vzájemného menšinového veta v nejdůležitějších tématech (Lijphart 1977: 25). Později Lijphart rozdělil čtyři výše představené základní institucionální komponenty konsociační demokracie do dvou skupin podle jejich významu, a to na tzv. primární, kam spadají vlády velké koalice a segmentální

autonomie, a sekundární charakteristiky, jimiž jsou principy proporcionality a vzájemného menšinového veta (Lijphart 2004).

Vláda velké koalice může nabývat nejrůznějších podob a forem; může jít o vládu všech nejvýznamnějších politických stran, jako známe ze Švýcarska, či o inkluzivní koaliční kabinet etnických, jazykových nebo náboženských stran, jaký máme například v Rakousku či Malajsii, případně o koalici fungující fakticky mimo vládní kabinet, například v podobě trvalých nebo *ad hoc* ustavovaných rad a komisí složených ze zástupců všech politických stran, například v podobě Sociální a ekonomické rady v Nizozemí či Pětky v období první Československé republiky. Ty ale mají ve skutečnosti mnohem silnější vliv, než by se mohlo zdát z jejich formálně poradní role, a často mají rozhodující vliv na formování politiky. Jinou variantu představuje rozdělení nejvyšších vládních funkcí mimo kabinet mezi jednotlivé segmenty; například rozdělení funkcí prezidenta a vice-prezidentů na Kypru nebo v Bosně a Hercegovině, případně rozdělení funkce prezidenta, premiéra a předsedy parlamentu mezi jednotlivé segmenty v Libanonu. Velké koalice mohou získávat i podobu, kdy se jednotlivé strany střídají u moci, jako tomu bylo například v Kolumbii v letech 1958 až 1974, nebo velké inkluzivní dominantní strany, jakou je třeba Indický národní kongres. I všechny tyto rozličné mechanismy fakticky představují funkční ekvivalent velké koalice, protože umožňují spolupráci elit (Lijphart 1969; Lijphart 1977: 25–31; Lijphart 1996: 259; srov. Andeweg 2001: 26–33).

V tomto smyslu se pak pro uspořádání vzájemných vztahů mezi ústředními politickými institucemi jako vhodnější jeví spíše parlamentní forma vlády než prezidentské režimy, které jsou potenciálně náchylné ke konfliktům a mohou etnický konflikt zhoršit. Představují totiž hru s nulovým součtem a s logikou „*vítěz bere vše*“ (Linz 1994: 18; Grofman, Stockwell 2003: 118), a v podstatě tak neposkytují prostor pro vytvoření velké koalice ze zástupců všech relevantních segmentů. Naopak vláda jako kolektivní orgán v parlamentních režimech představuje vhodnou instituci pro ustavení široké sdílené exekutivy (Lijphart 2002: 49). Hlava státu by navíc měla disponovat pouze ceremoniálními pravomocemi. Je-li hlavou státu prezident, politický systém by neměl poskytovat žádný prostor pro pokušení, aby se prezident stal aktivním účastníkem politického procesu (Lijphart 2004: 104). Konsociační demokracie přesto není nutně neslučitelná s prezidentskou formou vlády, jak můžeme vidět na Kypru.

Princip segmentální autonomie představuje pravomoc samostatného rozhodování představitelů jednotlivých segmentů nad vlastní skupinou, tedy „*právo menšiny rozhodovat o sobě v otázkách, které se týkají výlučně zájmů této menšiny*“ (Lijphart 1977: 41), typicky v otázkách školství (pravomoc ustavovat a spravovat autonomní školství, které je nicméně plně financováno z veřejných prostředků) a kultury, dále pak v otázkách sociálních služeb, infrastruktury apod. Vhodným institucionálním uspořádáním principu segmentální autonomie je podle Lijpharta federalismus, v němž jsou jednotky díky decentralizaci moci chráněny před dominancí centra. Současně federace umožňují omezení třecích ploch mezi segmenty, protože komunikace zde primárně probíhá dovnitř segmentu, nikoli ven směrem k ostatním segmentům. Jedinou úrovní, na níž existuje nutnost komunikace mezi jednotlivými skupinami, tak zůstává úroveň elit. Federální uspořádání posilující skupinovou autonomii se jeví jako žádoucí zejména tehdy, jsou-li jednotlivé etnické skupiny teritoriálně koncentrované a jednotlivé federální jednotky etnicky co nejvíce homogenní, jako je tomu ve Švýcarsku, Belgii či Indii. Pouze v takovém případě je totiž skutečně možné maximalizovat kontrolu vlastních zájmů a zdrojů ze strany jednotlivých skupin.⁷ Pokud nejsou segmenty geograficky koncen-

⁷ Někteří konsocialisté nicméně federální, ani decentralizované uspořádání nedoporučují. Podle Nordlingera může federální uspořádání vyústit v rozpad státu, neboť kombinace teritoriálně vymezených segmentů

trované, doporučuje Lijphart vysoký stupeň speciální ne-teritoriální autonomie, například v oblastech školství či kultury a jejich rovnoměrného financování (Lijphart 2002: 51–52; Lijphart 2004: 104–105).

S ohledem na princip proporcionality se doporučuje volební systém s co nejvíce proporčními výstupy. Ten by měl jednak přispět k tomu, že vznikne parlament zahrnující všechny významné společenské segmenty, a současně zaručit, že propadne jen minimum voličských hlasů. Jako optimální se navíc jeví zavedení přísně vázaných kandidátních listin (Lijphart 2002: 52–53), které neposkytují prostor pro vnitrostranický volební boj, což je žádoucí pro posílení pozic stranických lídrů a vyšší disciplinovanost segmentální politické reprezentace. Současně má tento mechanismus podněcovat politické strany k tomu, aby voličům předkládaly inkluzivní a společensky různorodé listiny. Nutno podotknout, že princip proporcionality se podle Lijpharta nevztahuje „pouze“ ke způsobu ustavování politické reprezentace. Má se stát celosystémovou hodnotou, kdy jsou všechny relevantní segmenty zastoupeny ve všech důležitých rozhodovacích orgánech, v armádě, administrativě, soudních institucích, a to na všech sdílených úrovních (Lijphart 1977: 38–41; Lijphart 2002: 52; Lijphart 2004: 105).

Vzájemné menšinové veto, kterým disponují všechny segmenty, představuje nutný doplněk konsociačního nastavení. Poskytuje segmentům možnost prosadit svůj nesouhlas s navrhovanými změnami, které by ohrožovaly jejich autonomii z vůle většiny. Znevýhodnění jednoho segmentu totiž může mít fatální důsledky pro stabilitu celého politického systému. Aby ovšem fungovalo menšinové veto efektivně, má charakter „pouze“ jakési záchranné brzdy systému. Mělo by být využíváno pouze v případech ohrožení autonomie či životních zájmů konkrétního segmentu. Nemělo by se naopak stát nástrojem běžného politického jednání. Bylo-li by totiž využíváno k vydírání v rámci politických jednání, hrozí, že povede k zablokování celého systému a narušení konsociační logiky. Navíc nadužívání tohoto nástroje do budoucna potenciálně oslabuje vyjednávací pozici a možnosti pro uplatnění vlastních zájmů. Podle Lijpharta jsou si nicméně segmentální politické elity těchto rizik vědomy a podle toho k tomu nástroji přistupují (Lijphart 1977: 33). Vzájemné menšinové veto nemá jednoznačně stanovenou podobu. Obvykle se jedná o nepsaná neformální pravidla hry, jejichž prostřednictvím mohou menšiny efektivně chránit svou autonomii a své pravomoci. Menšinové veto může být rovněž zakotveno v ústavách či kodifikováno v právních předpisech, jako je tomu například v Belgii, na Kypru nebo jako tomu bylo v Československu v podobě tzv. zákazu majorizace (Lijphart 1996: 261).

Kromě základních principů Lijphart navrhl seznam příznivých podmínek pro ustavení a zachování konsociační demokracie, kterými jsou (a) délka trvání konsociační demokracie; (b) přítomnost vnějších hrozeb; (c) vícečetná rovnováha moci mezi subkulturami; (d) relativně nízké náklady na rozhodovací aparát; (e) zřetelné hranice mezi konfliktními liniemi; (f) uzavřené kulturní jednotky; (g) vnitřní politická soudržnost subkultur; (h) přiměřená artikulace zájmů ze strany jednotlivých subkultur; (i) široký souhlas na principu vlády kartelu elit (Lijphart 1969: 216–222; srov. Nordlinger 1972: 42–53 a 78–82). Postupem času nicméně začal Lijphart tento výčet revidovat, aby nakonec ve svém článku o Indii stanovil konečný výčet devíti příznivých podmínek, a to (a) absenci etnických nebo náboženských většin; (b) absenci výrazných socioekonomických rozdílů mezi skupinami; a (c) jejich omezený počet, protože existuje-li vysoký počet skupin, je vyjednávání mezi nimi výrazně složitější a komplexnější; (d) zhruba stejně velké skupiny, aby mohla vzniknout mocenská rovnováha; a (e)

a jejich částečná autonomie může vést k požadavkům na větší autonomii. V okamžiku, kdy nebudou tyto požadavky vyslyšeny, hrozí, že budou následovat pokusy o secesi a občanská válka (Nordlinger 1972: 32).

s relativně málo početnou populací⁸, díky čemuž bude rozhodovací proces méně komplexní; (f) přítomnost vnější hrozby, protože nebezpečí zvenčí posiluje vnitřní jednotu; (g) přítomnost svrchované loajality, tj. loajality k celému státu, nikoli jen k příslušnému segmentu; (h) geografickou koncentraci skupin, přičemž etnický federalismus posiluje skupinovou autonomii; a v neposlední řadě (i) tradici kompromisu a akomodace posilující konsociační řešení (Lijphart 1996: 262–263). Přitom první dvě zmiňované podmínky považuje Lijphart za nejpodstatnější z hlediska stability konsociační demokracie. Současně zdůrazňuje, že se nejedná o nutné, ani dostatečné podmínky. Vyskytují-li se totiž v konkrétní společnosti všechny podmínky, nemusí nutně dojít k úspěšnému ustavení konsociační demokracie. A naopak není vyloučeno, že dojde k ustavení konsociační demokracie, i když žádná z těchto podmínek není v dané společnosti přítomná (Lijphart 1985: 216; Lijphart 2007: 5).

Konsociační model tak cíleně neusiluje o změnu společenských struktur, ani neignoruje mocenské střety mezi skupinami. Vychází z existujícího společenského kontextu a snaží se otupit třecí plochy uvnitř rozdělených společností tím, že explicitně uznává segmentální členění a snaží se proměnit segmenty v konstruktivní prvky stabilní demokracie (Lijphart 1977: 42). Kultura spolupráce může být v rozdělených společnostech podněcována zavedením systému, který umožní dosáhnout každé ze skupin maximální možné autonomie a podporuje vyjednávání a kompromis na úrovni politických elit. Konečným cílem je pak vytvoření efektu „*stékajících kapek*“, kdy vzájemná důvěra mezi elitami jednotlivých segmentů přispěje k vytvoření důvěry i mezi členy skupin, čímž se posílí vazby mezi těmito segmenty, které zpětně posílí důvěru ve vládní instituce.

Významnou roli v celém procesu sehrává kooperativní chování politických elit a jejich schopnost a ochota řešit konfliktní situace konsensuálně (viz např. Lijphart 1969). Pro úspěšné fungování konsociační demokracie je proto žádoucí, aby byly segmentální politické elity schopny identifikovat nebezpečí plynoucí ze společenské fragmentace a současně měly zájem na uchování politického systému. K tomu navíc musí být schopné překlenout konfliktní hranice mezi segmenty a spolupracovat s politickými elitami ostatních subkultur ve snaze nalézt kompromisní řešení, které bude respektovat odlišné zájmy a požadavky jednotlivých segmentů (Lijphart 1968: 22–23; Lijphart 1969). Lijphart se současně domnívá, že politické elity rozhodují podle určitých modelů a vzorců, které je možné se naučit. Předpoklad naučitelnosti politického chování je navíc podstatný i s ohledem na preskriptivní charakter konsociačního modelu. Připomeňme, že původní Lijphartův model založený na empirické zkušenosti západoevropských politických systémů se od 70. let 20. století stal doporučovaným institucionálním nastavením pro rozdělené společnosti (viz např. Lijphart 1977: 223; Lijphart 2002: 37). Lijphart totiž předpokládá, že přijmou-li politické elity konsociační (kooperativní) modely a vzorce politického jednání a rozhodování, bude pak možné konsociační model přenést i do ostatních rozdělených společností, včetně těch mimoevropských.

Kritika konsociačního modelu

Teorie konsociační demokracie vychází z komunalistické perspektivy a jejími hlavními cíli jsou inkluzivnost a proporční rozdělení moci. Jestliže se ale komunalistická perspektiva jevila jako nosná pro vysvětlení stability demokracie v západoevropských plurálních společnostech, v okamžiku, kdy se konsociační demokracie měla stát předepisovaným lékem pro demokracie

⁸ Lijphart hovoří ideálně o populaci do 12 milionů obyvatel (Lijphart 1977: 65)

i v mimoevropských heterogenních společnostech, stala se komunalistická optika předmětem kritické diskuse, která odhalila mnohé nedostatky původního konceptu. Tato kritika dala následně vzniknout novým přístupům; konkrétně zde máme na mysli integrativní (inkluzivní) majoritarianismus neboli centripetalismus a integrativní konsensualismus (viz níže).

Ústřední předpoklad konsocialismu, že spolupráce politických elit napříč segmenty je nástrojem k dosažení stabilní demokracie v rozdělených společnostech, přitom zůstává víceméně nezpochybnován. Naopak kritice, a to jak praktického, tak normativního charakteru (viz např. Daalder 1974; Barry 1975; van Schendelen 1985; Lustick 1997; Andeweg 2001; Horowitz 2002; Yakinthou 2009), byla podrobena navrhovaná konsociační institucionální aranžmá, zejména pak definice a operacionalizace jeho klíčových parametrů (viz níže), a jeho demokratické kvality, dále pak induktivní přístup či přílišná vágnost konceptu.

Někteří autoři zpochybňují demokratické kvality konsocialismu v důsledku jeho předpokladu predominance politických elit. Ačkoli se se má obecně za to, že politické elity budou zastupovat zájmy svých segmentů, není vůbec jasné, jak úzce jsou tyto zájmy sledovány. Konsocialismus navíc podle kritiků oslabuje politickou opozici a nevytváří podmínky pro otevřenou debatu. Orientuje se primárně na spolupráci politických elit, neposkytuje však již dostatečný prostor pro prezentaci opozičních názorů (Reynolds 2000: 165). Obhájcí konsociačního modelu se však domívají, že v hluboce rozdělených společnostech má rozdělení společnosti spíše askriptivní charakter, přičemž v takových podmínkách je pro ustavování demokracie přínosnější, je-li k této problematice přistupováno spíše s důrazem na inkluzivnost (Andeweg 2001: 2633).

Z metodologického hlediska je Lijphartově teorii vytýkána přílišná induktivnost. Objevují se proto pochybnosti ohledně síly základních předpokladů konsociačního modelu. Jakmile se totiž v některé z plurálních společností objeví demokratická forma vlády, Lijphartovým vysvětlením je, že se jedná o konsociační demokracii, jako tomu bylo například v případě Jižní Afriky či Indie. A to zcela bez ohledu na to, zda daný případ odpovídá charakteristikám konsociační demokracie. Dále bývají kritizovány klíčové parametry konsociačního modelu pro svou vágnost a elasticitu. Lijphart je obviňován ze záměrného konceptuálního natahování (*stretching*), jak se snažil rozšiřovat svůj koncept, aby se do něj vešlo co nejvíce rozdělených společností. To současně vznáší otázku ohledně čistoty konsociačního modelu, přinejmenším ve smyslu institucionálních podmínek (Lustick 1997).

Kontroverze budí i průběžně se proměňující výčet příznivých a nepříznivých podmínek, přičemž pouze čtyři z těchto podmínek zůstávaly přítomny ve všech Lijphartových textech, a to segmentální autonomie, existence vnější hrozby, rovnováha politické moci mezi stejně velkými segmenty a spíše málo početná populace. Navíc se nutně nabízí otázka, jaká je skutečná hodnota těchto faktorů, pokud je není možné považovat ani za nutné, ani za dostačující podmínky. Ve svém důsledku se tak spíše zdá, že tyto faktory fakticky nesehrávají žádnou významnější funkci (podr. Bogaards 1998). Horowitz navíc upozorňuje, že pokud společnost vykazuje všechny či většinu Lijphartem stanovených příznivých podmínek, nelze ji označit za rozdělenou, protože přítomnost těchto faktorů jednoznačně ukazuje, že konfliktní linie zde nejsou tak intenzivní a máme zde umírněnou úroveň konfliktu (Horowitz 1985: 573, poz. 26; Yakinthou 2009: 21).

Integrativní přístupy

Kritika konsociačního modelu dala vzniknout novým modelům institucionálního nastavení politických systémů pro stabilní demokracie v plurálních, zejména mimoevropských

společnostech. Dva z těchto modelů, *centripetalismus*⁹ (Sisk, Reilly) neboli *integrativní (inkluzivní) majoritarianismus* (Horowitz)¹⁰ a *integrativní konsensualismus* (Reynolds), přitom přistupují ke zkoumané problematice z integrativní perspektivy řešení konfliktů v plurálních společnostech. Zjednodušeně řečeno spočívá hlavní rozdíl mezi komunalistickými a integrativními přístupy v tom, jestli k demokratické stabilitě v rozdělených společnostech lépe přispívá, jsou-li jednotlivé skupiny reprezentovány jako ve své podstatě základní stavební kameny společnosti (*common society*), jako je tomu v případě komunalistických přístupů, nebo lepší výsledky přináší integrativní řešení usilující o překonání rozdílů mezi etnickými skupinami (Sisk 1996: 6; Reilly 2006: 95, pozn. 65). Integrativní přístupy přitom kladou hlavní důraz na konkrétní typ volebního systému jako klíčovou instituci pro mezietnickou akomodaci. Integrativní řešení se nicméně vzájemně významně liší; zatímco centripetalismus se zaměřuje na moderaci a akomodaci konfliktu, integrativní konsensualismus usiluje o syntézu základní konsociační a centripetální logiky tak, aby eliminoval jejich nedostatky a současně promítl jejich pozitivní vlastnosti.

Model centripetalismu

Centripetalisté zpochybňují předpoklad kooperativního chování politických elit. Zkušenosti z Bosny a Hercegoviny, Srí Lanky či Rwandy ukazují, že často jsou to právě politické elity, kdo nejvíce těží ze společenského dělení a ze zachování či podněcování etnocentrické politiky. Nemají proto důvod formovat kartel překračující askriptivní hranice mezi jednotlivými segmenty, jak předpokládá konsociační model (Horowitz 1991; Horowitz 1997; Horowitz 2002). Horowitz navíc namítá, že v řadě případů je složité identifikovat jediný soubor politických lídrů v rámci každé skupiny. Často zde dochází k soupeření o pozice segmentálních lídrů, což může představovat významnou překážku pro dosažení kompromisu mezi skupinami. Bez existence počáteční monopolní mocenské pozice v rámci skupin je tak dosažení kompromisu nepravděpodobné (Horowitz 2002: 29–30).

Konsociační model dále podle kritiků postrádá mechanismy podněcující kooperativní či akomodativní chování; případný úspěch konsociačního řešení je tak závislý především na politické vyspělosti a uvědomělosti segmentálních lídrů a jejich připravenosti přijímat kompromisy nutné k dosažení akomodativních výsledků (Reilly, Reynolds 1999: 31). Navíc povolební koalice, typické pro konsociační model, jsou sice nepochybně spjaty s hledáním kompromisů ohledně rozdělení mocenských úřadů, většinou již ale nevedou ke kompromisům ohledně (etnických) témat, která rozdělují společnost. Naopak předvolební koalice napříč skupinami jsou nutně založeny na kompromisu v etnických otázkách, aby získaly voličskou podporu napříč segmenty, a jako takové tak mohou přispět k akomodaci existujícího konfliktu (Horowitz 1985: 365–395; Horowitz 1991: 167–176; Horowitz 2002).

Kritizován je rovněž způsob naplňování principu sdílení moci v konsociačním modelu, který ve svém důsledku vyžaduje geograficky koncentrované skupiny s vlastní autonomií, a to nejen v regionálních problémech. Tento princip předpokládá explicitní definici skupin a

⁹ Centripetalismus není totéž jako centripetální demokracie v Lijphartově pojetí (viz Lijphart 1977). Termín centripetální demokracie označuje politické systémy v homogenních společnostech a se soutěživým způsobem chování politických elit, tedy anglo-americké systémy v Almondově původním pojetí (viz Almond 1956).

¹⁰ Za autora termínu centripetalismus bývá považován Timothy Sisk (1995: 19); mezi nejvýznamnější představitele centripetalismu patří Benjamin Reilly a především Donald Horowitz, který koncept nejvýrazněji rozpracoval; Horowitz nicméně hovoří o integrativním majoritarianismu.

skupinových práv, což ale ve svém důsledku spíše upevňuje segmentální dělení uvnitř společnosti, než aby je odstraňovalo. To může být ještě dále umocněno používáním listinného proporčního volebního systému, v němž mohou být etničtí političtí vůdci zvoleni výlučně členy vlastní skupiny, čímž jsou následně zvýrazněna společenská štěpení i na půdě zastupitelského orgánu. Ve svém důsledku tak konsocionalismus nepřispívá k akomodaci konfliktu, protože místo aby pomáhal odstraňovat či překonávat mezisegmentální hranice, spíše existující vnitrosociální dělení upevňuje.

Konsociační model je tak centripetalisty nahlížen jako menší zlo ze dvou špatných variant; „pouze“ udržuje víko na tlakovém hrnci rozdělené společnosti, který se chystá upustit páru z tohoto hrnce a snad se mu podaří jej trochu ochladit. Konsocionalismus tak poskytuje řešení konfliktních situací pouze v rozdělených společnostech bez šance na vytvoření mezi-segmentální politické akomodace, kde již všechny ostatní možnosti řešení selhaly (Reilly, Reynolds 1999: 31). Centripetalisté namísto toho navrhují přístup, jehož explicitním cílem je vytvořit podmínky pro dostředivé (centripetální) směřování politiky, kde strany sledují umírněné a kompromisní politické strategie a posilují střed hluboce rozděleného politického spektra (Sisk 1995: 19).

Centripetální model klade důraz na instituce, které svým fungováním podněcují spolupráci, akomodaci a integraci mezi jednotlivými skupinami. Východiskem je přitom přesvědčení, že nejlepším způsobem pro spravování demokracie v rozdělených společnostech není kopírování existujících etnických dělení v zastupitelských orgánech, ale spíše depolitizace etnicity zaváděním institucionálních podnětů pro politiky a jejich voliče, aby vystupovali akomodativně ve vztahu k ostatním skupinám. Centripetalisté spatřují řešení ve výběru vhodného volebního systému, který by díky svému mechanismu učinil politiky recipročně závislými na hlasech voličů z ostatních segmentů (Horowitz 1985; Horowitz 1991; Reilly 2006: 85). To je možné ve volebním systému alternativního hlasování (podr. např. Chytilík *et al.* 2009: 125–141; Cabada, Charvát, Stulík 2015: 172–173), který umožňuje prostřednictvím mechanismu ordinálního hlasování¹¹ sdružovat hlasy z různých segmentů u jednoho kandidáta (*vote-pooling*) a vzájemnou výměnu preferencí (*preference-swapping*), díky čemuž disponuje silnými integračními účinky. Volební systém alternativního hlasování od voličů vyžaduje, aby seřadili kandidáty na volebním lístku, tzn. aby udělili nejen svou první preferenci kandidátovi, pro kterého chtějí hlasovat, ale aby rovněž vyznačili druhou, třetí a další preference. Předpokladem současně je, že žádný ze segmentů nedisponuje nadpoloviční většinou voličů, protože bude pro zvolení třeba sbírat i druhé a další preference. Pro volební úspěch tak není rozhodující počet prvních preferencí, ale množství druhých a případně třetích preferencí, které sehrávají klíčovou roli pro dosažení nadpoloviční většiny hlasů potřebných ke zvolení. Pokud totiž žádný z kandidátů nezíská nadpoloviční většinu prvních preferencí, rozhoduje o vítězi voleb ve volebním obvodu přenos preferencí od politických soupeřů, v důsledku čehož je zvolen kandidát s nejširší a nejrozmanitější základnou volební podpory.

Dále se má za to, že zatímco svou první preferenci budou voliči udělovat kandidátům ze své vlastní skupiny, druhé a další preference budou směřovány ke kandidátům z ostatních segmentů. Kandidáti se tak budou muset ucházet o volební podporu u ostatních skupin, a pokud je nedokážou zaujmout, mají jen minimální šanci na zvolení. Aby kandidát získal podporu ostatních skupin, musí se chovat umírněně a akomodativně směrem k ostatním skupinám, a to nejen během volební kampaně, ale po celou dobu svého politického pů-

¹¹ Ordinální hlasování umožňuje voličům řadit kandidáty na volebním lístku.

sobením, chce-li si i do budoucna zachovat své pozice. Navíc za těchto podmínek sehrávají významnou roli i malé segmenty, protože i jejich malý počet hlasů může rozhodnout o volebním úspěchu. Díky tomu se od zvolených politiků očekává, že budou zastupovat nejen zájmy a potřeby vlastní skupiny, ale i skupin ostatních, pokud chtějí být znovu zvoleni v dalších volbách. Centripetalismus tak vytváří podněty pro akomodativní chování díky nutnosti hledat volební podporu u ostatních skupin. Podstatou však není konsensus, ale akomodace konfliktu prostřednictvím posunu postojů, jichž je dosaženo díky aktivní participaci, diskusi a vyjednávání. K akomodaci dochází nikoli aktivitou elit, ale v závislosti na občanský aktivismus. Spolu s tím zajišťuje vybraný volební systém zvolení umírněných kandidátů s podporou absolutní většiny voličů z daného volebního obvodu (Reilly, Reynolds 1999: 33–34).

Horowitz dále doplnil čtyři příznivé mechanismy, jimiž jsou (1) opatření zmnožující počet mocenských center, jako je například ústavní dělba moci nebo federalismus; (2) devoluce či etnicky rezervované úřady k zachování vnitroetnického konfliktu na lokální úrovni; (3) veřejné politiky podporující nárůst méně ničivých překrývajících se konfliktních linií, například třídní identifikace jako protiváha k etnické identifikaci; a (4) nástroje sloužící k redukci nerovností a rozdílů mezi segmenty (Horowitz 1985: 597–600). Kromě volebního systému alternativního hlasování pro parlamentní volby, optimálně navíc v heterogenních volebních obvodech, Horowitz navrhl ještě dvě další instituce, které mají přispívat k regulaci konfliktu v plurálních společnostech a posílit moderaci a politické apely překračující hranice segmentů, a sice přímo voleného prezidenta, opět prostřednictvím systému alternativního hlasování, nebo zavedení požadavku na celostátní podporu a federalismus. Podle Reillyho je ale naopak logice centripetalismu nejbližší unitární stát nebo ne-etnické federální uspořádání, a to zejména s ohledem na centripetální důraz na multietnicitu jako na klíčový princip konfliktního managementu (Reilly 2006: 89).

Rovněž centripetalismus byl podroben kritice jak z empirické, tak konceptuální perspektivy. V empirické rovině je zmiňován pouze malý počet případů úspěšné aplikace centripetálního modelu v praxi (Sisk 1996: 491–509) a neexistence dostatečného množství empirických důkazů z celostátní úrovně, které by potvrzovaly akomodativní účinky tohoto volebního systému (Sisk 1996: 62). Volební systém alternativního hlasování navíc vede k více disproporčním výsledkům než poměrné volební systémy. Může tak vylučovat menšiny z politického zastoupení, v důsledku čehož neposkytuje více podnětů ke kompromisům než jiné většinové volební systémy (Lijphart 1991; Reynolds 1995: 108–110; Lijphart 2002: 47–49; O'Flynn 2010: 288). Podle Horowitze je ale volební systém alternativního hlasování dostatečně proporrční na to, aby zajistil žádoucí míru proliferace politických stran (Horowitz 1991: 191).

Za nejvýznamnější kritiku centripetálního modelu lze tak považovat, že volební systém alternativního hlasování ve svém důsledku nepřispívá k integrativnímu chování v regionech, v nichž v důsledku demografické distribuce disponuje některý ze segmentů absolutní většinou voličů. Takový segment totiž může snadno zvítězit při jakýchkoli volebních pravidlech (Reynolds 1995). V řadě etnicky rozdělených společností přitom mají členové stejných nebo příbuzných skupin tendenci shlukovat se v jedné oblasti, čímž vznikají etnicky homogenní obvody; vidět to můžeme například v zemích Latinské Ameriky nebo jižní Afriky. V takovém případě ale nemusí kandidáti usilovat o podporu jiných skupin. Stačí jim zaměřit se na maximalizaci volební podpory od členů vlastní skupiny. Za těchto podmínek nemá volební systém alternativního hlasování integrativní účinky, ale naopak se chová jako jakýkoli jiný většinový volební systém. Obhájci centripetálního přístupu proto později upřesnili, že centripetalismus je vhodným modelem ústavního inženýrství pouze v některých zemích

s vhodným demografickým uspořádáním; volební systém alternativního hlasování bude nejlépe fungovat v podmínkách zemí s extrémní etnickou fragmentací, což je typicky případ zemí v oblasti jižního Pacifiku a střední Afriky, popřípadě v situaci, kdy je několik hlavních etnických skupin rozptýleno do více oblastí nebo vzájemně promícháno, jako tomu je například na Fidži, v Libanonu, Malajsii, na Mauriciu, Trinidadu a Tobago apod., tedy v podmínkách etnicky heterogenních volebních obvodů. Současně teoretici centripetalismu upozorňují, že volební systém alternativního hlasování vyžaduje určitou minimální úroveň gramotnosti, aby byl efektivně užitečný (Reilly, Reynolds 1999: 35–36).

Model integrativního konsensualismu

Integrativně konsenzuální model, obhajovaný zejména Andrewem Reynoldsem, usiluje o propojení základní filozofie obou výše představených konceptů. Podporuje výchozí předpoklad konsociačního modelu o nutnosti exekutivního sdílení moci a proporčního volebního systému. Současně ale upozorňuje, že konsociační řešení je samo o sobě problematické, neboť ve svém důsledku vede k zamrznutí etnických dělení spíše než k jejich překonávání. Předpokládá totiž vytváření politických struktur kolem již existujících souborů demografických a společenských podmínek, a v důsledku své rigidity tak není schopen reflektovat změny v dynamice domácí politiky (Reynolds 2005: 60), například demografický vývoj, což se ukázalo být jako problém například v podmínkách poválečného Kosova. Integrativní konsensualismus naopak vychází z přesvědčení, že rozdělené společnosti jsou sice konfliktní, nicméně ani tato štěpení, ani volební chování, nejsou primárně motivovány askriptivními identitami jejich členů (Reilly, Reynolds 1999: 37). Současně obhájci integrativního konsensualismu uznávají přínos integračních podnětů volebních systémů sdružujících hlasy prostřednictvím mechanismu ordinálního hlasování. Reynolds nicméně varuje před většinovým charakterem centripetálního institucionálního nastavení, které v kontextu rozdělených společností představuje nejvýznamnější nedostatek centripetálního modelu. Volby podle centripetálního modelu totiž mohou produkovat značně disproporční parlamenty a jednostranné vládní kabinetů (Reynolds 1995: 108–110).

Model integrativního konsensualismu je založen na dvou institucionálních pilířích, jimiž jsou (1) volební systém jednoho přenosného hlasu (podr. viz např. Chytilík *et al.* 2009: 220–229; Cabada, Charvát, Stulík 2015: 176–177) a (2) odmítnutí institucí, které podporují etnické nebo kulturní politické bloky uvnitř stranického systému. Jejich kombinace má vytvořit podněty, aby v politickém systému působily a sílily multietnické politické strany. Současně ale integrativní konsenzualisté upozorňují, že taková kombinace nezaručuje, že se takové strany skutečně objeví. Naopak, ustavení integrační konsenzuální demokracie¹² představuje pouze jedno z možných řešení pro plurální společnosti. Konkrétně pro ty, v nichž se zdá jako pravděpodobné, že etnicita nemusí představovat jedinou trvalou řídicí sílu v politice. Nebudou-li totiž voliči schopni či ochotni překonat hranice své askriptivní identity, budou mít volby podobu pouze jakéhosi etnického nebo rasového sčítání, a integrativně konsenzuální řešení je v takovém případě nadbytečné, protože ve společnostech, kde je politika zcela determinována primordiálními afilacemi, se totiž jako jediné životaschopné jeví konsociační řešení (Reilly, Reynolds 1999: 37).

¹² Reynolds explicitně odlišuje svůj model integrativní konsenzuální demokracie od konsenzuální demokracie popsané a propagované Lijphartem a zdůrazňuje, že druhá jmenovaná je nedostatečně integrativní (viz Reynolds 1999: 121–122).

Klíčovou roli pro akomodaci konfliktu tak má volební systém jednoho přenosného hlasu, který je (1) proporční a zajišťuje inkluzi a spravedlivé zastoupení menšin v rozhodovacím procesu a který (2) má integrační účinky díky mechanismu sdružování hlasů prostřednictvím ordinálního hlasování. Tento volební systém je charakteristický logikou ordinálního hlasování ve vícemandátových volebních obvodech, díky čemuž je hodnota prahu zvolení výrazně nižší než v případě volebního systému alternativního hlasování, který je typický pro centripetální řešení. Volební systém jednoho přenosného hlasu tak podle O'Flynna zachovává spravedlivou (*fair*) míru proporcionality a menšinoví kandidáti mají reálnou šanci na získání mandátu. Žádný z aktérů se nemusí obávat, že bude trvale vyloučen z podílu na výkonu politické moci (O'Flynn 2010: 289).

Cílem integrativně konsensuálního přístupu ale není „pouze“ vytvořit podmínky pro integrační apely přesahující etnické hranice, podobně jako tomu je v případě centripetálního řešení. Současně tento přístup usiluje o výhody vyplývající z inkluzivního vládnutí, čímž sdílí některé rysy s konsociačním modelem, jakými jsou například parlamentní forma vlády, proporcionalita, vlády velkých koalic, federalismus nebo decentralizace moci, dvoukomorové parlamenty či menšinové veto. Konsociační a integrativní konsensuální demokracie tak sice představují formu demokracie se sdílenou mocí, zásadně se ale liší v institucionálních mechanismech, jejichž prostřednictvím má být tohoto typu demokracie dosaženo, zejména v základní logice preferovaného volebního systému (Reilly, Reynolds 1999: 38; srov. Reynolds 1999: 121–122). Tento soubor institucí je nicméně Reynoldsem doporučován jen pro rozdělené společnosti s kapacitami pro mezietnickou politickou akomodaci a vznik multietnických volebních stran (Reynolds 1999: 138).

Rovněž model integrativního konsensualismu se záhy dočkal kritických ohlasů. Obhájcí konsocionalismu i centripetalismu se staví kriticky zejména k aplikaci volebního systému jednoho přenosného hlasu v podmínkách plurálních společností. Horowitz namítá, že tento volební systém nezahrnuje dostatečné podněty pro posílení integrace, protože volební prahy jsou zde příliš nízké (Horowitz 1991: 191). Ve svém důsledku tak nedochází k sdružování hlasů napříč jednotlivými segmenty, což známe například ze Severního Irsku, kde v převážné většině případů voliči nepřenáší své hlasy napříč etnickými hranicemi (O'Flynn 2010: 289), a nedošlo tedy k moderaci konfliktu v 70. letech 20. století (Horowitz 1991: 173–174). Další kritické hlasy upozorňují, že neexistují příklady úspěšného užití integrativní konsensuální demokracie v praxi. Matthijs Bogaards navíc dodává, že ve svém důsledku vlastně ani není jasné, za jakých podmínek by měl být tento model aplikován v plurálních společnostech (Bogaards 2003).

Závěr

Cílem předkládaného textu byla připomínka padesátého výročí teorie konsociační demokracie a v návaznosti na to stručné představení vybraných modelů institucionálního nastavení, které mají usnadnit mezietnickou akomodaci či alespoň oslabit význam etnicity v politickém procesu, a tím přispět k zachování demokracie v rozdělených společnostech. Nejstarší přístup, který položil základy k diskusi o možnostech ustavení demokracie v plurálních společnostech, bývá označován jako konsocionalismus. Vychází z komunalistické perspektivy a jeho hlavními cíli jsou inkluzivnost a proporcionalita. Na tento nejpropracovanější model navazují, respektive z jeho kritiky vyrůstají další přístupy, které kladou hlavní důraz na konkrétní typ volebního systému jako klíčovou instituci pro mezietnickou akomodaci. Jsou jimi centripetalismus neboli integrativní majoritarianismus a integrativní konsensualismus.

Zatímco centripetalismus se zaměřuje na moderaci a akomodaci konfliktu, integrativní konsensualismus usiluje o syntézu obou předchozích modelů tak, aby jednak eliminoval jejich nedostatky a jednak v sobě promítl jejich pozitivní vlastnosti. Jak centripetalismus, tak integrativní konsensualismus přitom vycházejí z integrativní perspektivy řešení konfliktů v plurálních společnostech. Empirická zkušenost ovšem ukazuje, že představené představují „pouze“ jakési ideální typy konfliktního managementu. V praxi ústavního inženýrství v rozdělených společnostech často dochází k různým kombinacím těchto přístupů a jen málokdy je jakýkoli z těchto typů aplikován v podmínkách rozdělených společností v čisté podobě.

LITERATURA:

- ALMOND, Gabriel A. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*. Vol. 18, no. 3, pp. 391–409. <https://doi.org/10.2307/2127255>
- ALMOND, Gabriel A. (1960). A Functional Approach to Comparative Politics. In ALMOND, Gabriel A.; COLEMAN, James S. (eds.). *The Politics of the Developing Areas*. Princeton: Princeton University Press, pp. 3–64.
- ANDEWEG, Rudy B. (2001). Consociationalism. In SMELSER, Neil J.; BALTES, Paul B. (eds.). *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, pp. 2631–2633.
- APTER, David E. (1961). *The Political Kingdom of Uganda. A Study in Bureaucratic Nationalism*. Princeton: Princeton University Press.
- BARRY, Brian (1975). The Consociational Model and Its Dangers. *European Journal of Political Research*. Vol. 3, no. 4, pp. 393–412. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1975.tb01253.x>
- BAUEROVÁ, Helena (2013). *Bosna a Hercegovina jako konsociační demokracie: analýza aplikovatelnosti Lijphartova modelu*. Praha: MUP Press.
- BLUHM, William T. (1968). Nation Building: The Case of Austria. *Polity*. Vol. 1, no. 2, pp. 149–177. <https://doi.org/10.2307/3233951>
- BOGAARDS, Matthijs (1998). The Favourable Factors for Consociational Democracy: A Review. *European Journal of Political Research*. Vol. 33, no. 4, pp. 475–496. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00392>
- BOGAARDS, Matthijs (2003). Electoral choices for divided societies: Multi-ethnic parties and constituency pooling in Africa. *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*. Vol. 41, no. 3, pp. 59–80. <https://doi.org/10.1080/14662040412331310201>
- CABADA, Ladislav; CHARVÁT, Jakub; STULÍK, Ondřej (2015). *Současná komparativní politologie: klíčové koncepty*. Praha, Plzeň: MUP Press, Aleš Čeněk.
- DAALDER, Hans (1971). On Building Consociational Nations: The Cases of the Netherlands and Switzerland. *International Social Science Journal*. Vol. 23, no. 3, pp. 355–370.
- DAALDER, Hans (1974). The Consociational Democracy Theme. *World Politics*. Vol. 26, no. 4, pp. 604–621.
- GROFMAN, Bernard; STOCKWELL, Robert (2003). Institutional Design in Plural Societies: Mitigating Ethnic Conflict and Fostering Stable Democracy. In MUDAMBI, Ram; NAVARRA, Pietro; SOBBRIO, Giuseppe (eds.). *Economic Welfare, International Business and Global Institutional Change*. Cheltenham; Northampton: Edward Elgar, pp. 103–136.

- HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír (2003). *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- HOROWITZ, Donald L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- HOROWITZ, Donald L. (1991). *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*. Berkeley: University of California Press.
- HOROWITZ, Donald L. (1997). Self-Determination: Politics, Philosophy, and Law. In SHAPIRO, Ian; KYMLICKA, Will (eds.). *Ethnicity and Group Rights*. New York; London: New York University Press, pp. 421–463.
- HOROWITZ, Donald L. (2002). Constitutional Design: Proposals Versus Processes. In REYNOLDS, Andrew (ed.). *The Architecture of Democracy. Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. New York: Oxford University Press, pp. 15–36. <https://doi.org/10.1093/0199246467.001.0001>
- HUNTINGTON, Samuel P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norton: University of Oklahoma Press.
- CHYTILEK, Roman; ŠEDO, Jakub; LEBEDA, Tomáš; ČALOUŠ, Dalibor (2009). *Volební systémy*. Praha: Portál.
- KOUBEK, Jiří (2007). Konsociační demokracie v současné perspektivě – Švýcarsko jako případová studie. Člověk [online; cit. 2018-02-02], no. 5. Dostupné z WWW: <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocianku=2007010202>>.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1967). *Proporzdemokratie: Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*. Thübingen: Mohr.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1974). A Non-competitive Pattern of Conflict Management in Liberal Democracies: The Case of Switzerland, Austria, and Lebanon. In MCRAE, Kenneth D. (ed.). *Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies*. London: McClelland and Stewart, pp. 90–97. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1w1vkwd>
- LIJPHART, Arend (1968a). *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- LIJPHART, Arend (1968b). Typologies of Democratic Systems. *Comparative Political Studies*. Vol. 1, no. 1, pp. 3–44. <https://doi.org/10.1177/001041406800100101>
- LIJPHART, Arend (1969). Consociational Democracy. *World Politics*. Vol. 21, no. 2, pp. 207–225. <https://doi.org/10.2307/2009820>
- LIJPHART, Arend (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- LIJPHART, Arend (1984). *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven: Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1ww3w2t>
- LIJPHART, Arend (1985). *Power Sharing in South Africa*. Berkeley: Institute of Institutional Studies.
- LIJPHART, Arend (1991). The Alternative Vote: A Realistic Alternative for South Africa? *Politikon*. Vol. 18, no. 2, pp. 91–101. <https://doi.org/10.1080/02589349108704953>
- LIJPHART, Arend (1992). Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989–1991. *Journal of Theoretical Politics*. Vol. 4, no. 2, pp. 207–223. <https://doi.org/10.1177/0951692892004002005>
- LIJPHART, Arend (1996). The Puzzle of Indian Democracy: A Consociational Interpreta-

- tion. *American Political Science Review*. Vol. 90, no. 2, pp. 258–268. <https://doi.org/10.2307/2082883>
- LIJPHART, Arend (2002). The Wave of Power-Sharing Democracy. In REYNOLDS, Andrew (ed.). *The Architecture of Democracy. Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. New York: Oxford University Press, pp. 37–54. <https://doi.org/10.1093/0199246467.001.0001>
- LIJPHART, Arend (2004). Constitutional Design for Divided Societies. *Journal of Democracy*. Vol. 15, no. 2, pp. 96–109. <https://doi.org/10.1353/jod.2004.0029>
- LIJPHART, Arend (2007). *Thinking About Democracy. Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203934685>
- LINZ, Juan J. (1994). Presidential or Parliamentary Democracy: Does it Make a Difference? In LINZ, Juan J.; VALENZUELA, Arturo (eds.). *The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- LORWIN, Val R. (1971). Segmented Pluralism. Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. *Comparative Politics*. Vol. 3, no. 2, pp. 141–175. <https://doi.org/10.2307/421297>
- LUSTICK, Ian S. (1997). Lijphart, Lakatos, and Consociationalism. *World Politics*. Vol. 50, no. 1, pp. 88–117. <https://doi.org/10.1017/S0043887100014738>
- MCRAE, Kenneth D. (1974). Introduction. In MCRAE, Kenneth D. (ed.). *Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies*. London: McClelland and Stewart, pp. 2–27. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1w1vkwd>
- NORDLINGER, Eric A. (1972). *Conflict Regulation in Divided Societies*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.1177/000276427201500681>
- NOVÁK, Miroslav (2011). O empirických teoriích demokracie. In NOVÁK, Miroslav (ed.). Úvod do studia politiky. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 669–696.
- O'FLYNN, Ian (2010). Democratic Theory and Practice in Deeply Divided Societies. *Representation*. Vol. 46, no. 3, pp. 281–293. <https://doi.org/10.1080/00344893.2010.499696>
- REILLY, Benjamin (2001). *Democracy in Divided Societies. Electoral Engineering for Conflict Management*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491108>
- REILLY, Benjamin (2006). *Democracy and Diversity. Political Engineering in the Asia-Pacific*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199286874.001.0001>
- REILLY, Benjamin; REYNOLDS, Andrew (1999). *Electoral Systems and Conflict in Divided Societies. Papers on International Conflict Resolution No. 2*. Washington: National Academy Press. <https://doi.org/10.17226/9434>
- REYNOLDS, Andrew (1995). Constitutional Engineering in Southern Africa. *Journal of Democracy*. Vol. 6, no. 2, pp. 86–100. <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0035>
- REYNOLDS, Andrew (1999). *Electoral Systems and Democratization in Southern Africa*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198295103.001.0001>
- REYNOLDS, Andrew (2000). Majoritarian or Power Sharing-Government. In CREPAZ, Markus M. L.; KOELBLE, Thomas A.; WILSFORD, David (eds.). *Democracy and Institutions. The Life Work of Arend Lijphart*. Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 155–196. <https://doi.org/10.3998/mpub.16696>
- REYNOLDS, Andrew (2005). Building Democracy after Conflict: Constitutional Medicine. *Journal of Democracy*. Vol. 16, no. 1, pp. 54–68.

- ŘÍCHOVÁ, Blanka (1986). *Formování a vývoj politického systému Súdánu 1899–1958: předpoklady vojenského převratu generála Abbúda*. Praha: Orientální ústav ČSAV.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka (1991). Čas a prostor pro konsensus (konsociační demokracie pro Československo). *Přítomnost*. Vol. 1991, no. 10, pp. 22–23.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka (2000). *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka; LISA, Aleš (1995). *Antologie světových politologů II*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka; LIJPHART, Arend (1992). Atraktivní model demokracie. *Přítomnost*. Vol. 1992, no. 1, p. 8.
- SISK, Timothy (1995). *Democratization in South Africa. The Elusive Social Contract*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400887392>
- SISK, Timothy (1996). *Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*. Washington, D.C.: United States Institute of Peace.
- STEINER, Jürg (1974). *Amicable Agreement versus Majority Rule. Conflict Resolution in Switzerland*. Chapel Hill: University Press of North Carolina.
- VAN SCHENDELEN, M. P. C. M. (1985). Consociational Democracy: The Views of Arend Lijphart and Collected Criticism. *The Political Science Reviewer*. Vol. 15, no. 1, pp. 143–183.
- YAKINTHOU, Christalla (2009). *Political Settlements in Divided Societies. Consociationalism and Cyprus*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230246874>